

Дүйсен Н.Б.,* Буранов А.К.

философия магистрі, оқытушы, М.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
философ, аға оқытушы, А.Навои атындағы Ташкент МУ. Ташкент, Өзбекстан

ПРАГМАТИЗМ - САНАНЫҢ ЖАҢҒЫРУЫ

Автор корреспондент: nursultandujusen52@gmail.com

Түйін: Бүгінгі таңда прагматизм жайлы көп айтылып та жатыр, жазылып та жүр. Тіпті сәнге айналды деуге де негіз бар. Ең алдымен прагматизм ұғымына назар аудару міндет. Прагматизм асылында – іс-әрекет деген мағынаны береді екен. Прагматизм ХІХ ғасырдың соңғы онжылдығында философиялық бағыт ретінде пайда болды. Прагматизмнің философиялық тұжырымдамасының негіздері Чарльз Пирспен қаланды. Прагматизм Пирстің ізбасары Уильям Джеймс 1906 жылдан бастап танымал болды, осы атаумен жарияланған көпшілік дәрістер курсы оқыды. Прагматизмнің ең көрнекті өкілі Джон Дьюи болды. Прагматизм қазаққа да таңсық ұғым емес. Керісінше қанына сіңген жанына жақын ұғым. Елбасының: «Төл тарихымызға, бабаларымыздың өмір салтына бір сәт үніліп көрсек, шынайы прагматизмнің талай жарқын үлгілерін табуға болады» - деген сөзінде үлкен мән жатыр.

Кілттік сөздер: прагматизм, еңбек, дәулет, харекет, ұлттық бірегейлік, ұлттық сана, ұлттық идея, ұлттық код, Мәңгілік ел.

Кіріспе. Мемлекет басшысы Н.Ә. Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» деп аталатын мақаласы Қазақстан елінің үшінші жаңғыруына күш нәсіп ететін жаңашыл идеяға қанық. Тіпті, қоғамдық әрі гуманитарлық бағыттағы ғылымдар саласының негізгі өкілдеріне артылатын басты міндет тапсырылған басымдыққа ие сала ғалымдарын бір көтеріп қойғаны белгілі.

Ұлт Көшбасшысының ХХІ ғасырда ұлттық сананы жаңғыртудың біршама бағыт – бағдарларын алдыға қойды. Атап айтар болсақ: бәсекеге қабілеттілік, ұлттық бірегейлікті сақтау, прагматизм, білімнің салтанат құруы секілді және елдің революциялық емес эволюциялық жолмен дамуы, сана ашықтығына шақыратын ойлар да жоғарыда айтқан рухани жаңғырудың басты принципіне айналды.

Соңғы өткен жиырма жыл ішінде әлем қауымдастығында туындаған ұлттық бәсеке ұғымы жіті талдау мен саяси негізге ие құрылғыға айналып үлгерді. Сол себепті экономикалық өсім қазіргі жаһандану жағдайындағы ұлттық бәсеке деген түсініктің ерекше теориялық әрі практикалық маңыздылығы жоғары. Ұлттық бәсекелестіктің бітімі болмысы мен өлшемдері жайлы мәселенің теориялық қорытындысы бойынша біршама елдер ең негізгі сұрақтардың жауабын шешуге тырысып бақты. Экономикалық даму шарттары және мемлекетті қалыпқа келтіру мүмкіндігін айшықтайды. Осы аталған бағытта «Цифрлы Қазақстан», «Мәдени әрі конфессияаралық келісім», «Үш тілде білім беру» деп аталатын бағдарламалар тізбегі өзінің құндылығын жоймақ емес.

Прагматизмде ең негізгі ұғым негізінде танымның мәні мен мазмұнын ұғыну есептеледі. Грек тілінен аударғанда «іс, әрекет» деген мағына беретін прагматизм жағдайға ұарай іс - әрекеттер құрылғыларымен санасқан түрде, практикалық әдістерге жүгінеді. Шындық ұғымын анықтауда прагматизмнің негізгі өкілдері аксиология бағытына ерік берген түрде құндылықтарға сипаттама береді. Табыс көзі болып табылатын, іс – әрекеттерге бағынышты қорытындылар шындық ретінде өз бағасын алып, ұлы бақытқа кенеледі. Сондай-ақ мақалада ұлт көсемі өткен ғасырдың орта шенінде туындаған оғаш көңілсіздіктерге аса ден қойып, реализм мен прагматизм екеуі жақын онжылдықтың ұраны болуы керектігін алға тартты.

Адамзат баласының бүгінгі даму тарихын назарда ұстау арқылы түрлі халықтар,

қаншама мемлекеттер мен мәдениеттердің жақындасуы жарқын көрініске ие. Алғашқы уақытта әлем елдері және халықтары бір - бірлерінен оқшау жатқан болатын. Қазіргі тағда олар бір - бірімен терең байланыс орнатып, барлығы да жақын байланыстар орнатып жатыр. Ғаламдық біріккен мемлекеттер және халықтардың саяси - мәдени, экономикалық немесе басқа да қарым – қатынастарын жүйелейтін халықаралық пен аймақ аралық ұйымдар да баршылық. Осы жинақталған шарттар жүйесінде ұлттың тұтастығын сақтау үшін қазақ елінің қай кезде де болмасын айнымас екі ережесі айтылады: «Біріншісі - ұлттық код, ұлттық мәдениет сақталмаса, ешқандай да жаңғыру амалға аспайды. Екіншісі - алға басу үшін ұлттың дамуына кедергі болатын өткеннің кертартпа тұстарынан бас тарту керек».

Еліміздің қуатты экономикалық әрі әлеуметтік даму қарқынын қолға алу үшін ең басты мәселесі білім беру бағытына қатысты екені әмбеге аян. Қазіргі таңда ХХІ ғасырдың ең алдыңғы қатарлы мемлекет дәрежесіне жету білім берудің нақты белгіленген жаңа форматтағы жүйесін құраумен шектеледі. Бүгінгі уақытта білім деген әлемдегі бүкіл мемлекет пен халықтардың ең басты басымдықтарының бірі екендігі даусыз. Сол себепті бүгінгі бәсекеге қабілеттілік шарттарында көрсетілген қоғамдық әрі гуманитарлық білім беру жүйесінің міндеттілігі аса жоғары деп айтуға толықтай негіз бар.

Президент қазіргі жастарға табысқа кенеліп биік шыңды бағындырудың ең негізгі жолы білім екендігін басты назарды ұстайды: «Табысты болудың ең іргелі, басты факторы білім екенін әркім де жете терең түсінуі керек. Жастарымыз басымдық беретін межелердің қатарында білім әрдайым бірінші орында тұруы шарт. Себебі, құндылықтар жүйесінде білімді бәрінен биік қоятын ұлт қана табысқа жете алады».

Сол үшін қазіргі жақсы дамыған технологиялық қоғамның алға қарай дамуына терең білімге қанық әділдіксүйгіш азаматтар мен қоғам өмірінің тың ережелерін құрай алатын жеке тұлғалар керек - ақ. Қоғамда орын алып жатқан өмірді қалыпқа келтіру барысында қоғамдық әрі гуманитарлық білімдердің аса жоғары маңызға ие екендігі мынадай ережелермен қатысты деп ойлаймыз: ең алдымен, білімді қоғам ол жай ақпараттық қоғам ғана болмай, өте маңызғы ие құбылыстар қорын құрайтын тұлғалық қабілеттерін қоғамдық әрі адамдық даму принциптеріне жүгінетін қоғам болып табылады. Екінші жағынан қарағанда экологиялық әрі әлеуметтік шиеленістер шарттарындағы адамның қызметіне сай қоғам қауіпсіздігі және даму жүйесін құрайтын қоғам.

Теориялық талдау. Әлем жұртшылығы Елбасының эволюциялық даму шарттарын қолдайтын көшбасшы екеніне еш күмән келтірмейді. Президент өзінің саяси мақсаттары арқылы - тарих пен логика, батыс пен шығыс, дәстүр мен жаңашылдықтың байланысын өте керемет ұштастыра білді. Осындай конвенционистік саями жүйе сыңаржақтылыққа кезікпеуге, дүниенің дамуында жаңа, қолайлы, тиімді модельдер топтамасын практикаға алуға мүмкіндік толығымен бар. ХХ ғасырдың соңғы жылдарындағы басталған осындай әдіс, көп кешікпей өз қорытындысын берді сонымен бірге қазіргі уақытта осы ұстанымды негізге алу өз пайдасын дәлелдеді. Сол себепті эволюциялық даму ережесі кез келген қазақста азаматының еркін бағытына айналатынына Мемлекет басшысы сенімді.

Сонымен қатар аталған мақалада сананың ашықтығын көрсететін зерденің үш түрлі өзгешелігі байқалды. Осы өзгешеліктерді дәлелдеу үшін тұлға құндылықтарының төмендегідей өлшемдеріне ден қою керек секілді: Жақсы және жаман жайында әрдайым ойлану; жалпы өмірдің түпкілікті мәнін ұғыну; бұрыннан қалыптасқан жеке дара құндылықтарға күмәнмен қарау; сана дамуының жаңа қиындықтарға ашық болуы; басқа бір адамдардың көзқарасы және ұстанған қағидаларын ой елегінен өткізуге талпыныс жасау; өзінің көзқарастарын ашық білдіре алу мен пікірталастарға дайын болу; мінездің бірсарындылығы мен сөз бен істің ұқсас келуі; ұлттық құндылықтарға жіті көзқарас; жаппай кезігер мәселеге сабырлық пен шыдамдылық таныта білу; жауапкершілік және көшбасшылық.

Мақалада сөз етілген ұлттық сананы дамытудың негізгі бағдарлары жүйеленген әрі өз уақытында амалға асыру рухани жаңғырудың бастапқы қаланап кірпіші болып

табылады. Сол себепті ел үшін аса жоғары маңызға ие көзқарастар Тәуелсіз Қазақстанның биік жетістіктері және табыстарын дамытудағы қолайлы өркендеудің нақты әрі бұлжымас нұсқаушысы болады. Отандас бауырларымыз бүгінгі уақыттағы қиыншылықтарға қарамай, Президент талап етіп отырған түрлі тапсырмаларды жүзеге асыра алатындығына үміт артамыз. Ақырында өркендеп өсіп өнген, шарықтаған, алға қарыштап дамыған әрі егеменді елді өскелең жас ұрпаққа аманат етеміз.

Прагматизм жалпы айрықша белгілі бір философиялық бағыт бойынша қазіргі қоғамда өзіндік алар орны ерекше. Бүгінгі таңда ақпараттық деректерде прагматизмнің біршама идеялары практикалық мақсаттарға негізделген түрде мінез әдебі, өмірлік діниетаным және практикалық мүддені есепке алатын парасатты жасалған есеп, қызметтік жүйеге ынтық болу бойынша түсіндіріледі.

Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты бағдарламалық мақаласында қазақтың қанында бар біршама әдеттер тен таптаурын болған көне қағидалар өзгеріске түспейінше, біздің рухани жаңғыруымыз амалға аспайтындағын ерекше атап көрсетті. Президент ата - баба қанымен жеткен қасиетті атамекенге немқұрайлы көз салудың ауыр зардаптарын айқын көрсетті. Оның ойынша жаппай қазақстандықтар өзіндік жаңғыру жолында бабалар аманат еткен, бойдағы қанға тараған, қазіргі таңда тамырда ағып жатқан ең ұлы қасиеттерді жаңадан жандандыруымыз керек. Елбасының пайымдауынша, прагматизм - бұл белгілі бір мақсатқа қол жеткізу, салауатты өмір салтын, кәсіптік жағынан дамуға жол аша отырып, осы бағытта қолдағы барды дұрыс мақсатта пайдалану.

Осы бөлімде прагматизм ғылымның нысанасы ретінде айшықталатын болады. Прагматизмнің негізгі қағидаларын жүйелендіру мақсаты бойынша сол прагматизмнің даму бағытына зерттеу жүргізіледі. Аталған бағыттың негізгі өкілдерінің көзқарастары және ұтымды ойлары мен ғылыми түсініктері қарастырылатын болады.

Бүгінгі таңдағы философияның маңызды бөлігі ретінде прагматизмнің пайда болған уақытынан бастау алып, қазіргі күнге дейінгі теориялық түрде өзгерістері есепке алынады. Ең басында пайда болған тұжырым мен қазіргі ғылыми көзқарастардың арасында көптеген өзгерістер болғандығын аңғару қиынға соқпайды.

Елбасы Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан - 2050» Стратегиясына бағытталған Қазақстан халқына Жодауында: «Жаңа бағыт экономикалық саясатының мәні - түгел қамтитын экономикалық прагматизм, шын мәнінде бұл біздің бүгінгі көзқарастарымыз бен ұстанымдарымызды түбегейлі өзгерту», - деген болатын. Осы аталған стратегия жарқын болашаққа аяқ басатын Қазақстан елінің даму жүйесінің жаңа форматтағы сапасы жоғары бағыты боп есептеледі[1].

Ұлт Көшбасшысы Н.Ә. Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында көрсетілген сана жаңғыруының екінші бағыты бойынша осы сөз етіп отырған прагматизмге айрықша ден қояды: «Прагматизм - өзіңнің ұлттық және жеке байлығыңды нақты білу, оны үнемді пайдаланып, соған сәйкес болашағыңды жоспарлай алу, ысырапшылық пен астамшылыққа, даңғойлық пен кердеңдікке жол бермеу деген сөз. Қазіргі қоғамда шынайы мәдениеттің белгісі - орынсыз сән – салтанат емес. Керісінше, ұстамдылық, қанағатшылдық пен қарапайымдылық, үнемшілдік пен орынды пайдалану көргенділікті көрсетеді» [2].

Прагматизм (грек тілінен - «іс», «әрекет») - іс жүзінде ақиқат пен мағыналық белгілердің өлшемдеріне жүгінетін философиялық түсінік болып табылады. Кеңес Одағы саяси жүйесінде прагматизм ережелеріне мән берілмеген және идеалистік буржуазиялық философияның бағыты ретінде көрсетілген. Бұл ойымызды С.И. Ожеговтың «Орыс тілінің сөздігінен» анық аңғаруға болады: «1.Шындықтың объективті білім танымын теріске шығаратын және буржуазия үшін тәжірибелік пайда нәтижесін ұсынатын идеалистік буржуазиялық философиядағы кертартпа бағыт. 2.Тарихи ахуалдарды олардың ішкі байланысы және реттілігімен сипаттау» [3].

«Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінің» анықтамасы: «Ақиқатты практикалық

пайдалылық тұрғысынан түсінетін филоофияда кең тараған субъективті – идеалистік бағыт» [4].

«Қазақ әдеби тілінің сөздігі» жинағының он бес томдығының 12 томы тиісінше мынадай анықтама беріп отыр: «... Прагматизмнің негізінде ақиқаттың мәнділігі оның практикалық тиімділігімен анықталады деген «прагматизм принципі» жатыр» [5].

Сонымен қатар В. Даль сөздігі бойынша да «прагматика» ұғымына мынадай анықтама берілген: «Прагматикалық тұрғыдан анықталған, іске негізделген және тікелей істе қолданылатын» [6].

Ал философиялық сөздікте: «... қазіргі шетелдік философияда кеңінен таралған субъективтік – идеалистік адым. Прагматизм философиясының өзегі «прагматизм принципі» дейтін болып табылады, ол білімнің маңызын оның практикалық нәтижелері арқылы белгілейді (Пирс)» [7].

Қазіргі қоғамдағы философияның өзекті дерлік жалпы көрінісі ХІХ – ХХ ғасырлар тоғысында біршама өзгеріске түскен теориялық қозғалыс болатын пргматизм түсінігімен байланысты болып келеді. Қазірде ғылымдағы фмлософтар прагматизм түсінігін ең алғаш қалыптасқан уақыттағы анықтамалармен салыстырғанда өзіндік радикалды көзқарас деп қарайды. ХХ ғасыр шенінде америкалық философ әрі түрлі идеялардың тарихын танушы А. Лавджой «Он үш прагматизм» деп аталатын өз зерттеу еңбегінде көрсетілген ағымның теориялық бөлігін түсіндіру ауырпалықтарына орай өз қарсылығын танытты. Сондай-ақ американдық философияның белгілі ғалымы П. Решер прагматизмнің бүгінгі жағдайын ауқымды дүрбелеңде деп атап көрсетті [8].

Сол себепті прагматизм ұғымының ғылыми анықтамаларына аса көңіл бөліп, оның эволюциялық даму жолын айқындауды дұрыс деп таптық.

Теориялық талдау. Бір жағынан алғанда пргаматизм ұғымының шығуы ХХ ғасырдың американдық философ өкілі Ч. Пирс есімімен тікелей байланысты болып келеді [9,10]. Ч. Пирс өзінің философиялық зерттеуінде негізгі өзек ретінде мына шынайы өмірмен жанаспайтын идея атаулыдан құтылуды меңзейді. Адам тағдырымен байланысты философиялық түрлі мәселелер аса жоғары маңызға ие. Солай екен, аталған мәселелер адамның іс-әрекеті мен сол адамның табысты болу ұғымдарында көрсетілуі керек.

Америкалық философ Ч. Пирс негізінен классикалық прагматизм деп атаған ұғым объективтік тұрғыдан қарастырылуға көзделген сондай – ақ біздің сеніміміздің пайдалы тұсын мұқият тексеруді талап етеді. Ғалымның ойын бекемдеу үшін нақты әрі қолайлы тәсілдерді негіздеуге тырысып бақты. Философтың ойы бойынша, жалпы күмәнді жоюға ғылымдағы әдіс – тәсілдердің берер әсері зор. Ол әдістер зерттеу жұмысының дұрыс немесе бұрыс жақтарын жіті айырып бере алады; ол «ішкі тұрақты фактор ретінде қызмет атқарады», «қолданушылар арасында жалпыға бірдей шешім қабылдауға әкеледі» [11].

Сонымен қатар Ч. Пирстің ойынша біздегі сенім амалға асыра алатын бүкіл әсерлі сыннан сүрінбей өтулері керек. Сол себепті адамзат қауымы практикалық іс – әрекеттер қорытындысына баса көңіл бөлулері қажет. Сол үшін де біз өз сеніміміздің жүзеге асырылуын қамтамасыз етуде шынайы өмірдің негізгі бағыттары мен шарттарын есепке ала отырып және ғылыми тексеру мен тәжірибе арқылы сол сәтті болжай отырып, ыңғайлы тексеру амалдарын іске асыра аламыз. Сенімдерді жүйеленген қатынас әдісімен жобалау арқылы ғылыми ұйым оның талассыз мүмкіндіктерін аңғарады.

Осы аталған негізгі ұстанымдарға сай Ч. Пирс прагматизмді мына шынайы өмірден тиянақты теориялар бойынша анықталатын когнитивтік құралдар мерейіне баға беру үлгісін танытты. Тиісінше прагматизм өзіндік даму кезеңінде ең бірінші эмпирикалық білімді рационалды түрде негізге алу жөнінде түрлі тәсілдер ілімі бойынша берілді. Прагматизмнің басты идеясы сол терминнің мәні мен мазмұнын құрау арқылы сол ұғымды күнделікті практикада қолданыста болуын таныту болып отыр.

Философтың ойына сүйенсек прагматизм негізінен ережелерге қарсылық танытпайды; тіпті оның міндеті сол, дәлелдеуге негізделген сенімге ие жолды қамтамасыз ету және ережелерді практикалық қолданыстар бағытымен қолайлылығын дамытуды

көздеп отыр. Ережелердің қолдану үлгісіндегі айрықша қорытындыларының көрсеткіші прагматизмнің идеясын көрсетеді. Теория негізінен практикалық табыс көлемін толықтырған мүмкіндіктеріне орай, дәлелдеу боп есепке алынады [12, 16-17 бб.].

Прагматизмнің басты құрылымын Ч.Пирстің «Күмән - сенім» тұжырымдамасы құрайды. Осы аталған тұжырымдама бойынша адам баласына екі жағдайдың қатысы бар: күмәндану жағдайы сонымен қоса сенімділік жағдайы. Осы тұста философтың сенім түсінігін көзі жеткендік түсінігімен байланыстырғанын айта кету жөн.

Бастапқы жағдайда, адам елендеу, ыңғайсыздық, мазасыздау күй кешеді. Ол жағдайда адам баласы өз-өзіне, айналада болып жатқан жағдайға көңілі толмаған күйге еніп, сол проблемадан ертерек құтылу әрекетімен әуре болады. Ондай жағдай оның басына келер сыннан, жолы болмай қалушылықтан, табиғи қажеттіліктерге қанағаттанбау әсерінен пайда болуы әбден мүмкін. Осы аталған жағдайды еңсеру үшін адам баласы әрекет етуі қажет. Алайда әс-әрекет қылғанға дейінгі шешім талпынысы таным бола бастайды. Осылайша, адам баласының ойлау жүйесі қолайлы шешім қабылдау жолындағы керекті іс, қимыл. Сол себепті де Пирстің басты мақсаты адамзатқа ортақ мәселелер жиынтығын шешу болып отыр.

Ч. Пирс білім ол объективті ақиқатқа жеткізеді дитін кереғар пікірді жоққа шығарады. Керісінше танымдық қызмет барысын таным субъектісіне зияткерлік бағыттағы қайсыбір жайлылық әсерге бөлейтін әрекет ретінде қарастырады. Сондықтан, философ ақиқаттың адам сезімінің өзі екендігін дәлелдейді.

Негізінен адам баласы бас пайдасына қажетті үкім шығарғанда күдік жойлып, сенімділік мінездері қалыпқа енеді. Келелі шешім пайда болғанда адамның өзіне деген сенімі берік боп, әрқашан әрекетте болуға құлшынысы жоғары болады және керекті тұжырымдар жүзеге аса бастайды. Жеке бір адамның өзін-өзі сенімді ұстауы басқалардың қолдауы арқылы мығым бола бастайды. Адам баласының мұндай сенімділігін бекіте түсу әдісін Пирс бедел әдісі деген болатын.

Ойшыл адам баласы білімін қарастыру кезінде таңба түріндегі белгі жайында ғылым семиотиканың негізгі жүйесін қалайды. Сонымен қатар семантиканы дамыту барысында мән және мағына жайлы білімді қалыпқа енгізуді негізгі өзекті мәселе ретінде алып отыр. Пирс белгіні оның қызмет ету жүйесімен байланыстырады. Осы жағдайда үш түрлі құрылымның аса қажеттілігін ескерген жөн. Ойшылдың тұжырымдамасына жүгінсек, белгі бұл жеке индивидтің қабылдау жүйесіндегі бастапқы іргетас, белгілі бір нысан және ойлау жүйесі. Оның ойынша: «Белгі немесе репрезентамен, біреу үшін қатынастар немесе сапаны ауыстыратын (stands for) әлдене. Ол біреуге бағытталады, осы адамның ойында баламалы немесе тым дамыған белгі қалыптасады. Ол қалыптастыратын белгіні мен бірінші белгінің интерпретанты деп атаймын. Белгі өз нысанының орнын басады. Ол осы нысанды барлық қатынастар бойынша орнын баспай, тек кейбір идеяларға жөнелтеді (in reference). Мен оны кейде репрезентаменнің негізі (ground) деп атаймын».

Демек, Ч. Пирс зерттеуіне сүйенсек субъектке арналған және өз ойында пайда болатын белгі ешқандай тең болмаған соң мағынасының көп түрлілігін есепке алмауға болады. Сондай-ақ интерпретант және байланыс жасау жүйесінде пайда болатын жеке дара белгі емес. Негізінен интерпретант «аффективті, узуальды сондай-ақ жеке» белгі мағынасының бүкіл құрамын байланыстыратын жалпы бірлік жүйесі.

Ойшылдың пікірі бойынша белгіні қалыптастырушының бірі болып нысан есептеледі. Пирс оны белгінің өзгермелері деп біледі. Және де, нысанға ойға сия алатын, физикалық түрдегі ақиқат кіреді. Пирстің ойынша, белгі мен нысан біршама көп немесе әрқилы болуы мүмкін.

Жалпы алғанда нысандардың екі тобы бар: жанама немесе тікелей нысан. Жанама нысан ол белгіден біраз алшақ орынға ие. Бұл дегеніміз, «белгіні өзінің репрезентациясы арқылы анықтауғы тырысатын өз бетінше қызмет ететін нысан болып табылады». «Ал тікелей нысан - бұл «белгінің өзі таныстыратын нысан, сол себепті ондай нысанның бітім болмысы оның белгідегі репрезентациясымен тікелей байланысқа ие». Демек, тікелей

нысан жанама нысанда айшықталатын түрлі пікірлер жүйесін толығымен қамтымай, іс – әрекет заң жүйесін басты тақырып етіп қояды. Философтың осы тұжырымдамасына У. Эко төмендегідей анықтама ұсынады: «Динамикалық Нысан белгіні дәлелдейді, бірақ белгі әлдене «ішкі» («internal»), қандай да бір «идея», әлдебір «ментальды репрезентация» болатын негіз (ground) арқылы Тікелей Нысанды орнатады». Сондықтан белгінің тікелей нысанын сипаттау тек оның интерпретанттары арқылы мүмкін [13].

Нәтижелер мен талқылаулар. Бұдан бөлек кейіннен прагматизм туралы анықтамалар мен түсініктер У. Джеймс [14, 15,16], Дж. Дьюи [17,18], Дж. Сантаяна [19] еңбектерінде дамыды.

Сондай-ақ Пирстің біршама идеялары мен тұжырымдамаларын У. Джеймс әрі қарай дамытты. Ол прагматизмді философиялық түрлі проблемаға негізделген пікірталастарды құрастыру негізінде қарай білді. Джеймстің тұжырымдамасына орай, прагматизм эмпиризмнің аса ерекше түрі. Пирс қарастырған идеяға жүгінген ол прагматизмге жаңа идеялар әкелуге талпынды. Сәйкесінше түсініктердің прагматикалық теорияларын әдіс – тәсілдер арқылы әртүрлі теориялық негіздегі тартыстарды практикалық қорытындылар, оны салыстыру әрі бағалау жүйесі арқылы ретке келтіруге мұрындық болды. Сонымен қатар психологиялық және табиғи қанағаттану шартына орай субъективті әдістерді қолдануды жөн деп тапты.

Ол «Прагматизм дегеніміз не?» деп аталатын өзінің мақаласында мынадай анықтама береді: «біздің сеніміміз әрекет үшін қалыптасқан нақты ережелер мәні. Кез келген пікірдің мәнін айқындау үшін біз әрекеттер жолдарын анықтауымыз қажет. Сондықтан кез келген бұйымның өз ойымызда толық жүйелілігін анықтау үшін, біз осы бұйымда орын алатын тәжірибелік алғышарттарын қарастырамыз. Осы нәтижелер бойынша көзқарастарымыз қай жағдайда болмасын осы бұйымның көрінісін береді».

У.Джеймс ақиқат туралы ілімнің прагматикалық жақтарын өзгерте білді. Ойшылдың пікіріне жүгінсек, бүкіл теория сұрақтардың тек жауабы емес, керісінше оның басты жүгінер құралы. Сол себепті осы құрал белгіленген мұратқа жету жолындағы тиімділікті көбейту бағыты негізінде ескерілуі керек. Джеймстің ойынша, мақсатқа апарған теория ақиқат болып есептеледі. Ақиқат болса практикалық тұрғыдан пайдаланылған жағдайда өз табысын арттырады. У. Джеймс шынайылық негізінде өзімізді дұрыс бағытпен игере алатын, өмірдің кез-келген саласына әдеттенген және практика құрамымен бірігетін құбылысты атап көрсетеді. Ақиқат жаңа практикаларды көне сенімдер жиынтығымен үйретуді нысанға алады. Прагматизмді зерттеушілер ойлап тапқан біршама идеялар ХХ ғасырда пайда болған ғылымдар жүйесінің әрекет ету әдісін пайдалануда өз жәрдемін тигізді деп есептейміз.

У. Джеймстің пікіріне сай болжамға сенім артып, әрқашан тәуекелділікке бет бұру қажет. Философ туындатқан ғылыми зерттеудің ең негізгі ережесі сенім атаулыға ерікті болу: сенім ол бізді қоршаған орта жөніндегі ойларды қалыпқа келтіреді және пікірталас туындаған қоғам ортасында күн кешуге үндейді. Сенімге бостандық беру адам баласының теория мен практикада жеңіске жету жолындағы жол сілтеушісі болып келеді. Практика сезім мен елденушіліктің құрамасы негізінде сипатқа ие болады. Джеймстің ойынша, практиканың жүргізілуі барысында біз шынайылықпен жолығу мүмкіндігіміз аз. Сол себепті практика барысында туындайтын идеялар мен теориялар шынайы мағынасынан айрылып, прагматикалық тұрғыдан алғанда бөлінуі қажет. Себебі, теориялар мен идеяның шынайылығы оның пайдалы жағында болып отыр.

У.Джеймс негізінен табиғат мәселелерінен гөрі адам психологиясының басты өзгешеліктеріне баса көңіл аударды. Ол сондай – ақ мына жаратылыс заңдылықтарындағы жағдайға емес, қолайлы әрі діни мәселелер бойынша сұрақтарға назар аударады. Джеймс прагматикалық ережелерін өмірдегі негізгі жеңіс ұғымына көңіл бөліп, жеке дара бақыт және қанағатты бейнелейтін сәтке толық өмірді амалға асыратын ережені өмірге әкелді. Философ осы идеяға субъективтік жағынан толықтырулар енгізді: сені бақытты ететін жағдай, мені бақытты ететін ахуалдан өзгеше болуы мүмкін. Осы негізде прагматизм

барлық теориялардың қиындығын азайтып, олардың икемділігін арттырады және пайдакүнемдік өлшеммен қарауды қалыптастырады [20, 176.].

Джеймстің өзіндік радикалды эмпризмі сынақ жұмысы кезіндегі кез келген қатынасты теңдей құқық бөліктері негізінде қарастырған. Және сынақ жұмысына қатысты бөлшектер бөгде бір сырт жақтан емес, практикалық қатынас аралығынан алыну қажет. Тәжірибе жұмысына зор үлесін тигізетін қатынастардың белгілі екі түрі анықталған: практиканың шексіздігі немесе практиканың шектілігі қамтылған орын алмасу қатынас жүйесі; танымдық процесті айқындайтын сонымен қатар соның қорытындысын жинақтау және сақтап қалу әдістерін қолданысқа енгізетін ауыстыру қатынасы болып табылады. Жалпы алғанда, ауыстыру қатынасы деген ұғымдық ойлауда белгіленген. Негізінен ауыстыру ұғынықты сөзбен я болмаса бірнеше заттармен алмастырылуын айтып отыр. Джеймстің ойына сүйенсек, практиканың үздіксіз болуы былай алғанда метафизикадан аман алып қалады.

Сондай-ақ радикалды эмпиризмнің тағы бір ерекше ұғымына плюрализм енеді. Практика әлі толық зерттеле қоймаған тармақтардың біріккен жүйесіне көз салғанда, ол хаос негізіндегі сипатқа ие: теориялар хаосы – негізінен тікелей бағытталған практиканы алмасырады; ал эмоциялар хаосы – практикалық өзгерісті туындатады. Осы тұрғыда «мінсіз тәжірибе» және тәжірибені түсіну арасындағы өзгешеліктерді айыра білу маңызды. Қандай жүйе болмасын, ұғынуды іске асырудың қорытындысы. Бұдан әлемнің шынайылыққа негізделген бет пердесінің екіжақты жөніндегі пікір пайда болады.

Дж. Дьюи Ч. Пирс пен У. Джеймстың прагматизм туралы идеяларын дамыта отырып, өзінің негізгі ілімі, инструментализмді қалыптастырды. Дьюи негізінен ғылымдар жүйесін құралдар жиынтығына арналған қорапқа балайды. Адамзатты проблемалық жағдайлар қаптаған күмән ахуалынан құтылу үшін жәрдем қолын созатын түрлі амалдар қарастырады. Қорытындылау барысында белгіленген теорияны пайдалана отырып, ол түйіннің жұмбағы табылса, теория міндетті түрде өз жемісін көрсетеді. Алайда, аталмыш теория басқа адам я болмаса басқа жағдаймен сәйкес келмеуі ықтимал. Өйткені, бірсыдырғы жағдайлар жүзеге аспайтыны сияқты, универсал теориялардың да болуы негізсіз. Күнделікті қолданыстағы балғамен ағашты қырқу мен араменен шегені қағу ол ақылға қонымсыз нәрсе. Бұдан айтқымыз келгені балғаның жарамсыздығын аңғартпайды. Тиісінше ғылымда да жағдай осылай: ақиқаттың анықтау үшін оның дәрежеге негізделген белгісін бір тізбек бойына қоюдың еш мәні жоқ. Теорияны оның шынайылығы көзқарасы бойынша баға беруден гөрі, оның мәселенің шешімін табудағы мүмкіншілігіне ден қою қажет.

Инструментализм - бұл ұғым, рухани және көркемдік идеялары, ғылыми теориялар мен божамдар секілді адамзат санасы арқылы пайда болатын түрлі өнімдер айналаға үйрету құралы болып есептелетін, оның анықтылығы және тәртіптік жүйесін реттеп отыратын, өмір сүруге қолайлы жағдай тудыратын философиялық анықтамалық нұсқау. Жалпылама қызмет, тәрбие мен білім беру үрдісінде адамдар игере алатын құралдар түзіледі, ол күрделі мәселелерді шешу үшін қарастырылады. Басты бағыт прагматизмнің ажырамас бөлігіне айналып, бүгінгі қоғам философиясында ғылымның тілі, құрылымы мен қызметі сондай-ақ теориялардың даму шарттарын ұғындыруда еркіндікке қол жеткізді.

Инструментализмге сай, әлем жайында болмыс идеялары адам баласының практикалық және танымдық қызметінен бөлек ерекше маңызды мағынаға ие болмайды. Сондай-ақ, адамның практикасының орталық жүйесі негізінде анықталған мезгілдік кеңістікке бағыныңқы болып отыр. Осы тұрғыда ойлау адам әрекетін тудыратын, күрделі мәселенің шешімін табатын, түсініксіз жағдайларға қарсылық тудыратын адамзаттың басты құралы болып табылады. Сол себепті түрлі идеялар, теориялардың өлшемі тиісінше құралдардың қолайлылығымен анықталады сондай-ақ оның практикадағы қолданысқа ие болуы сәтті істің куәсі.

Дьюи негізінен әлеуметтік мәселелерге айрықша көңіл бөлді. Дьюидің

философиясының басты ерекшелігі, прагматикалық әдісті әлеуметтану саласында қолдана алу мәселесі болып отыр. Философтың пікірінше, ізгілікке негізделген қоғам құру және сол утопияны іске асыру жолында адам қуатын пайдалану болашағы бұлыңғыр әрекет болмақ. Ол әлеуметтік өмірді рационалдық жүйеден айрылған хаос ретінде қарайды. Ешбір заңдылық болмайды: қазіргі қоғамның тіршілігіне саясат араласа бастаса, келешекте - табиғи апатты жағдай, тіпті кейіннен соғыс болуы да әбден мүмкін [21, 584-586 бб.].

Дж. Дьюи У.Джеймстің радикалды эмпиризм бойынша танымды басқа бір жағынан түсіндіруге тырысты: таным биологиялық және мәдени ерекшеліктерге ие, яғни рулық және әлеуметтік-мәдени түрлерге байланысты; ол толассыз жүреді, оның бөлшектері әрдайым өзара байланыстар жағдайында; оның әрбір қимылы нақты ахуалда анықталған мәселелерді шешу әрекеті; табиғат және оның құрамдастары бірыңғай тәжірибенің бөлшегі болып табылады [22].

Ойшыл өзінің философиялық идеяға қаныққан зерттеу еңбектерімен қоса, педагогика саласында да көптеген зерттеу жұмыстарын жүргізді. Философтың инструменталдық педагогика жайында жүргізген зерттеулері әлі де болса АҚШ-тың білім беру үрдісінде оқытылуда. Осы бастама этика, педагогика, әлеуметтану, тарихпен тікелей байланысты универсал білім болып, дами бастады. Дж педагогикалық теорияның басты ережелері деп көрсетті: практика бұл жүйесі жақсы білімнен де өктем; практикалық қорытынды әкелуші жүйе аса құнды болып келеді; жас баланың ынта - жігері - оқу - білім барысының негізгі бөлігі; ұстазды қоғамға сай келешекке аса қажетті кәсіби жоғары педагогикалық бағыт бойынша жол көрсету; оқу-тәрбие жұмысының дұрыстығы; білім беру жұмыстарының үздіксіз болуы; ойынға сай ұйымдастырылған қызмет жүйесі; ұстаздық ету қызметі; Дьюи педагогикасының негізгі берер идеясы балаларды мектеп жасына бастап білім нәрімен сусындатумен қатар, өзін қоршаған ортасында еркін, дербес өмір сүруге баулу, толыққанды алынған білімдерді кейін әлеуметтік қызметтерде қолдануға жол ашып беру болып табылады. Аталған идея көбіне мына мың құбылған уақытта сапасын жоймақ емес.

Бертін келе Дж. Сантаянаның «Ақыл-ой өмірі» деп аталатын философиялық зерттеу жұмысы қоғамда кеңінен талқыға түсті. Осы зерттеу еңбегінде әлеуметтік, мәдени, саяси мәселелер қарастырылды. Ойшылдың философиясы негізінен алғанда метафизикадан тым алыс ұстанымға ие сондай-ақ логикалық тұрғыдан талдауға арналған жүйелермен теңдей ойлау болған жоқ. Оның ойындағы философия ол ғалам деңгейіндегі көптеген заттардың бір реттілігі жеке дара пікірін құрау болған.

Онымен қоса, философ өзінің «Скептицизм және жануарлар сенімі» деп аталатын зерттеу жұмысында объективті идеализм мен радикалды эмпиризм түсініктерін байланыстыра білді.

Өмірге деген көзқарас негіздерін радикалдық тұрғыдан күмән бойынша түзеді. Ол бойынша, ес, ақыл-ой, ыждағаттылықпен күту сияқты сондай-ақ өздік сана материалдық құндылықтан ада. Практика ақпараттарына көзқарас яки іштегі түйсік көмек көрсетуі керек. Дж. Сантаянаның пікірі бойынша, сана деген әрқашан жалғыз зат жайындағы ұғыммен бірге. Жалпы іштегі түйсік бұл жорамал әрекеті мен ақпараттарды игеру құрылғысы. Сол себептен Сантаянаның ішкі түйсігі-әрбір бейненің ішкі және сыртқы мүсіні қалыптасатын басты назарды бөлетін әрекет ретінде есептеледі. Ол үшін дұрыс ақпараттар өздік сана үшін де анық болуы басымырақ. Және жануарлардың сенім жүйесі мағыналы идеялар сондай-ақ, мол әсерге бөлейді, тіршілік ережелерін құрайды [23, 98 б.].

Қазіргі таңда прагмаизмнің ең басты бағыттары үшін У. Джеймстің радикалды эмпиризмі мен Дж. Дьюи сүйенген инструментализм сондай-ақ антиреализм, фаллибилизм, верификационизм деп есептеледі. Фаллибилизм (латынның fallibilis - қауіпқатерге арналған, кінәлі деп есептелген) - ғылымға негізделген білім ережеге сай ең соңғы емес, шындықтың арасындағы талдауынан соң ең жоғары түсініктемеге алмастыруға болатынын ұғындыратын бағыт болып табылады. Ол бағыттың ережелері К.

Поппердің толеранттылық ережелеріне сай болуы тиіс. Жалпы алғанда Фаллибилизм ілімі жайында жоғарыда айтып өткен К. Поппер бізге тұщымды анықтама берген: «... екі дерекке негізделген көзқарас деп түсінемін: біріншіден, біз қателесуден сақтандырылмағанбыз; екіншіден, дұрыстыққа ұмылыс (немесе жоғары ықтималдық) жаңсақтыққа әкеледі» [24].

Антиреализм бұл жалпы ғылыми теорияларда бақылауды қажетсінбейтін онтологиялық бағыттың реалистік анықтамаларын жоққа шығаруды көздейтін тұжырымдама болып есептеледі. Қисынға сай пікір білдіруші ғалымдардың ғылыми білімдеріне ыңғайлы жанама болжамдар беруге өз әсерін тигізіп отыр.

Бұл бағыт реализмді метафизиканы қиратушы түсініктеме негізінде бағалай алады. Ол үшін ғылым саласының теориялық дамуы негізінен алғанда әлем бейнесін ашуда емес, жаңашыл үлгіге керекті ерекше болжамдар және құбылыстарды ойлап табу. Осы болжамдардың ешбір үлестіру қызметі болмайтындықтан, тиісінше эмпирикалық зерттеулерін қорын қалыптастыру мен оның қорытындыларын ұғындыруда ыңғайлы құрылғылар құрастырылады. Негізінен антиреализмнің басты атап көрсетері Э.Мах инструментализмі мен П.Дюгем дескриптивизмі, А.Пуанкаре конвенционализмі және П.Бриджмен операционализмі т.б көптеген ғылыми идеялар кіреді. Посмодерн идеялары өкілдерінің көпшілігі антиреализм қорытындыларының негізгілеріне баса назар аударады.

Верификационизм деген ғылыми немесе ғылымнан бөлек білім саласы аралығындағы шекті көрсетуге қолайлы ғылыми тұрғыдан рационалдылықтың басты өлшемдерін болжау ережелеріне орай пайдаланылатын философиялық бағыт болып табылады. Осы аталған бағыт ғылым жүйесін эмпирикалық түрде негіздеудің неопозитивтік жобасына қатысты практика ұғымын ғылыми талдау түрі боп келеді. Верификационизмнің әдістемелік аспектілеріне практика құрылымының бөлінбейтін жинақтары жайлы идеялар, пікірлер сыңыржақты бейнелеу үшін жол сілтейтін қарабайыр ақпараттар яки басқа да оқиғалар кіреді.

Верификация ережелеріне орай, кез келген ғылыми негізден дұрыс жинақталған ұсыныс болсын сезім практикасы ақпарат ағынымен салыстырылуға түсуі мүмкін. Аталған осындай салыстырулар мүлдем кездеспеген болжамдар ғылыми мазмұны жоқ негізінде бағаланған түрде ғылыми рационалдылық қоршауынан шығарылуы әбден мүмкін. Практика мәліметтерімен расталған пікірлер ақиқатқа жақын, ал мүлдем теріске шығарылғандар жалған деп көрсетіледі. Демек, бағыт өз ұстанымын дамыту үстінде: верификацияның ең бастапқы нұсқасына сай, кез келген ақпарат анық ұсыныстарда көрінсе, тиімді нұсқасы тікелей сезім негізіндегі баламаға қатысы болмаған ғылыми пікірдің қатарына жатады [25].

Қорытынды. Дәлелденгендей, прагматизм философиясы метафизиканың мазмұнын жоққа айналдырады және шындықты адамдар ішіндегі уақытша бір келісу негізінде көрсетеді. XX ғасырдың екінші жартысында бізсөз етіп отырған прагматизмге қатысты айрықша көзқарас болған уақытта оның жеке дара нұсқасына негізделген және логикалық позитивизмге өз қарсылығын білдірген жаңа форматтағы философиялық бағыттағы мектептер қалыптаса бастады. Ең негізгі дамытушы өкілдер У. Селлерс пен У. Куайн болды. Кейіннен олардың ізін Р. Рорти жалғады. Содан соң қазіргі философиялық прагматизм негізінде аналитикалық сонымен қатар релятивистік деген бағыттар бойынша дамыды.

ҚР Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында: «Нақты мақсатқа жетуге, білім алуға, саламатты өмір салтын ұстануға, кәсіби тұрғыдан жетілуге басымдық бере отырып, осы жолда әр нәрсені ұтымды пайдалану - мінез - құлықтың прагматизмі деген осы», - деген болатын.

Сондай-ақ Елбасының «Қазақстанның Үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» деп аталатын жолдауында Қазақстанның барлық жоғары оқу орындарында білім беру жүйесін бақылауда ұстауды сонымен қатар оқу талаптарын қолға алуды бұйырған болатын [26]. Сол себепті жаппай жоғары оқу орындары келелі жұмыс істеулері

үшін білім беру бағыттарын дамытуды үнемі бақылауда ұстауды міндеттеме ретінде алу керек. Дұрыс әрі сапалы білімнің мақсаты мен міндетін қоса алғанда, университеттен түлеп ұшар студент жастардың қабілет қарымын өсіруге бейімдеу және олардың келешектегі ғылыми қызметке деген қызығушылығын ояту керек. Осы мақсатқа ұмтылыс жасауға Қазақстанның мүмкіншілігі кемерінен асып тұр.

Сонымен қатар Жолдауда ұлт Кәсіпкерлері ғылыми және инновациялық мүмкіндіктерді беделді деген жоғары оқу орындары, Назарбаев Университеті мен «Алатау» инновациялық технологиялар базасында жетілдіруге қолқа салды. Өйткені ғылыми мүмкіндік жоғары әрі қолданбалы көптеген ғылыми зерттеулерді іске асыру ресурстары және түрлі шарттардың бүкіл жинағы негізінде анықталады. Тиісінше бұл инновациялық мүмкіндіктер жаңадан өндірілетін өнім мен технологияның тиімді тұстарын жоғарылататын түрлі ғылыми зерттеулер әрі әдістемелер қорытындыларын қолданыста үйренуге жағдай жасайтын ресурстар мен шарттардың құрамы есепке алынады.

Күні бүгінге шейін елемізде «Салауатты өмір салты» атты бағдарламасы және 2008 – 2016 жылға қарай ұйымдастырылған «Салауатты өмір салты» бағдарламасы құрылғанды. Осы аталған бағдарламалар төңірегінде саламатты өмір салтын ұстанудың көптеген жұмыстары іске асқандығын атап өтсек айып емес.

Осыған орай салауатты өмір салтын қалыптастырудың жаңа форматтағы түрі және әдіс-тәсілдерін дайындау негізінде көптеген шаруа қолға алынуы тиіс. Қазіргі адамның денінің бірден сырқаттанып қалуы қоғам мойындаған ащы шындық. Күн санап қоршаған ортаның ластанып жатуы, алаңдатып отырған экологиялық жағдай сынды біршама факторлар денсаулыққа кереғар әсер беруде. Осы жағдайларға байланысты медицина өз тарапынан ешқандай бір әрекетке қауқарсыз екендігін мойындайтын уақыт жетті. Сол себепті спортпен шұғылданумен салауатты өмір салтын дұрыс ұстау бойынша жүргізілген іс-әрекеттері маңыздылығын жойған жоқ.

Жалпы прагматизм адам баласының өмірге деген құлшынысының жоғары деңгейі негізінде өзінің ұстамдылық қағидаларының басым болғандығын айғақтады. Сондай-ақ прагматизмде философиялық жағынан қазіргі ойлау жүйесін құрау ең негізгі әдістердің бірі болып отыр. Атап айтқанда күллі жаратылыс ережелерінің өзектілігі, жаңашаландыруға талпыныс пен тиімділік, ғылыми білім жүйесін жоғары мәдени құндылық бойынша білу, мінез-құлықтың адамгершілікке сай аса жоғары деп бағаланар құндылығын бағалау және т.б.

Қазіргі таңдағы білім беру жүйесі әлеуметтік практика негізінде біршама өзгерістер бойынша толықтай жаңартылған күйінде өтеді. Және білім саласындағы өзгерістерде түрлі пікірталастар туып, қоғам ішінде өте көп дау-дамайға жалғасуда. Жаңа форматтағы білім беру ұйымының, инновациялық білім беретін оқулықтардың өмірге келуі педагогикалық идеялар өзгерістеріне әкеп соғады. Қазіргі уақытта білім беру жүйесін қажетті мамандар дайындаудың жүйесі негізінде қарау дитін дәстүрге бағытталған кереғар түсініктен құтылу керек. Білім беру мен Білім беру және еңбек әдебін құраудағы кәсіби түрдегі дайындықта қазіргі заман құндылығын тиімді пайдалануға жіті назар аудару маңызды. Өйткенмен бұл проблеманың кері жағының да бар болатынын есте ұстаған жөн. Прагматизм және құндылық, былай алғанда байлықты көксеу мен оған деген ынтық ғылыми танымдық және білім жүйесінің басты ұйытқысы болмайды. Негізінен білім берудегі ең негізгі мақсат бұлжымас құндылықтарды ескере отырып, іште пайда болатын ынтаға баулуды ұйымдастыру болып отыр. Сол себепті тек қана прагматикалық тұрғыдан ойлана алатын, шындыққа тура қарай алатын мамандар мен сол мамандықтың рухани рухани құндылықты қарастырған тұлға ретінде тәрбиелеуге баса көңіл бөлу қажет.

Прагматизмді философиялық жүйе деп оны зерттеуші әрі қолдаушы жанды біз прагматик дейміз. Прагматик деген өмірге қытысты әс-әрекеттері және өзіндік жеке көзқарасын табыс келтіруші қорытындылар бойынша түлете алады. Сол себепті ел үшін прагматизм насихаттайтын нұсқаларды берік ұстану қазіргі әлем өркениетінде табысы

таудай ұлт болып қалыптасуымыздың тетігі болмақ.

Әдебиеттер тізімі:

1. «Қазақстан - 2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты. Қазақстан Республикасының Президенті-Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы.
2. Назарбаев Н. Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру // Егемен Қазақстан.2017. 12 сәуір.
3. Ожегов С.И. Словарь русского языка. / Под общей редакцией академика С.П. Обнорского. М.: Государственное издательство иностранных и национальных словаре, 1952. С. 525.
4. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. / Жалпы редакциясын басқарған Т. Жанұзақов. А.: Дайк Пресс, 2008. 679 б.
5. Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. Т. 12. / Құрст. А. Үдербаев, О. Науысбеков, Ж. Қоңыратбаева және т.б. А.: Қазақ энциклопедиясы, 2010. 300 б.
6. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. В 4 томах. Т. 3. М.: Русский язык, 1990. С. 380.
7. Философиялық сөздік / Р.Н. Нұрғалиев, Ғ.Ғ.Ақмамбетов, Ж.М.Әбділдин ж.б. Алматы. Қазақ энциклопедиясы, 1996. 346 б.
8. Медведев Н. Метаморфоза // Вестник ТГУ. 2008. №3 (59). С.16.
9. Пирс Ч.С. Начало прагматизма / Пер. с англ. В.В. Крюченко, М.В. Колопотина. СПб.: Лаборатория метафизических исследований философского факультета СПбГУ; Алетейя, 2000. Т.1. 318 с.; Т.2.352 с.
10. Пирс Ч.С. Принципы философии / Пер. с англ. В.В. Крюченко и М.В. Колопотина. СПб.: С.-Петербург. Филос. о-во, 2001. Т.1.224 с.; Т. 2. 320 с.
11. Пирс Ч.С. Закрепление верования // Вопросы философии. 1996. №12. С. 113-114.
12. Аглиуллина К.С., Семенова Э.Р. Прагматизм как философия науки // Молодой ученый. 2016. №23.С. 584-585
13. Федотова Г.М. Понятие «означивание» в семиотических теориях Ф. Де Соссюра и Ч.С. Пирса // Известия Пензенского государственного университета имени В.Г.Белинского, гуманитарные науки. 2012.№27. С. 418-419.
14. Джеймс У. Прагматизм: новое название для некоторых старых методов мышление. М.: Ленанд, 2015. 240 с.
15. Джеймс У. Психология в беседах с учителями. СПб.: Питер, 2001. 150 с.
16. Джеймс У. Многообразие религиозного опыта. / Пер. с англ. В.Г. Малахеевой-Мирович, М.В. Шика, под ред, и с предисл. С.В. Лурье.М.: URSS Комкнига, 2012. 418 с.
17. Дьюи Д. Реконструкция в философии. Проблемы человека. / Пер. с англ, послесл. и примеч. к.филос.н. Л.Е. Павловой. М.: Республика, 2003. 493 с.
18. Дьюи Д. Общество и его проблемы. / Пер. с англ. И.И. Мюрберг и др. Москва. Идея-Пресс, 2002. 159 с.
19. Сантаяна Д. Характер и мировоззрение амеиканцев / Пер. с англ. И. Мюрберг. М.: Идея-пресс, 2003. 175 с.
20. Джеймс У. Что такое прагматизм? [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.marsexx.ru/pragmatik.html>

21. Красиков В. Американская философия классического периода: реализм и прагматизм // Вестник КемГУКИ. 2014. №4 (29-1). С. 99.
22. Сантаяна Д. Скептицизм и животная вера. / Пер. с англ. А.С. Фомина. СПб.: Владимир Даль, 2001. – 387 с.
23. Поппер К.р. Факты, нормы и истина: дальнейшая критика релятивизма // Поппер К.Р. Логика и рост научного знания: сост., общ.ред. и вступ. ст. В.Н. Садовского. М.: Прогресс, 1983. С. 387.
24. Верификационизм // Электронный ресурс. Режим доступа: <http://iphlib.ru/greenstone3/library/collection/newphilenc/document/HASH6e4b288e60a1b52aebfc6e>
25. Қазақстанның Үшінші Жаңғыруы: Жаһандық бәсекеге қабілеттілік: Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы //Егемен Қазақстан. 2017. 31 қаңтар.

Аннотация: О прагматизме сегодня много говорят и пишут. Есть даже основания полагать, что это стало модным. В первую очередь необходимо обратить внимание на понятие прагматизма. Прагматизм, по сути, означает действие. Прагматизм возник как философское направление в последнее десятилетие XIX века. Основы философской концепции прагматизма были заложены Чарльзом Пирсом. Преемник прагматизма Уильям Джеймс прославился в 1906 году, прочитав серию лекций, опубликованных под этим именем. Наиболее ярким представителем прагматизма был Джон Дьюи. Прагматизм - тоже не новое понятие для казахов. Напротив, это близкое душе понятие. Как говорил президент Н.Ә. Назарбаев: «Если мы взглянем на нашу собственную историю, на образ жизни наших предков, мы сможем найти много ярких примеров истинного прагматизма».

Ключевые слова: прагматизм, труд, благо, hareket, национальная идентичность, нация, национальное сознание, национальная идея, национальный код, Мәңгілік ел.

Abstract: There is a lot of talk and writing about pragmatism today. There is even reason to believe that it has become fashionable. First of all, it is necessary to pay attention to the concept of pragmatism. Pragmatism essentially means action. Pragmatism emerged as a philosophical trend in the last decade of the 19th century. The foundations of the philosophical concept of pragmatism were laid by Charles Pierce. The successor to pragmatism, William James, became famous in 1906 with a series of lectures published under that name. The most prominent representative of pragmatism was John Dewey. Pragmatism is also not a new concept for Kazakhs. On the contrary, this is a concept close to the soul. As President N.Ә. Nazarbayev: «If we look at our own history, at the way of life of our ancestors, we can find many vivid examples of true pragmatism».

Key words: pragmatism, labor, hareket, national identity, nation, national consciousness, national idea, national code.